

L'ONZE DE SETEMBRE DE 1714 EN LA CULTURA CATALANISTA DEL SEGLE XIX

ORIOI JUNQUERAS I VIES
Universitat Autònoma de Barcelona

RESUMEN: *El Once de septiembre de 1714 en la cultura catalana del siglo XIX*

El autor expone que algunos de los grandes acontecimientos de la historia moderna de Cataluña no pueden ser tratados como simples mitos creados por los historiadores, sino que constituyen hechos históricos que fueron referentes políticos fundamentales mucho antes de haber sido tratados en algún libro de historia.

RESUM:

L'autor exposa que alguns dels grans esdeveniments de la història moderna de Catalunya no poden ser considerats simples mites creats pels historiadors; sinó que són fets històrics que foren referents polítics fonamentals molt abans d'haver estat tractats en cap llibre d'història

SUMMARY: *11th of September, 1714 in 19th Century Catalanist Culture*

The author explains that some of the most important events of Catalonia's early modern history can't be treated as simple myths made by historians because they are facts that were fundamental political referents much more early before they appeared in books of History.

Introducció

Recentment han aparegut diverses aportacions sobre el paper dels historiadors com a inventors de tradicions, com a creadors de mites¹ que adquireixen un valor polític transcendent en la configuració de les ideologies i de les identitats col·lectives. I, en ocasions, els historiadors es deixen seduir massa fàcilment per determinades modes historiogràfiques amb el resultat de que apliquen de forma exagerada la nova moda vigent. Un perill que, en aquest cas, amenaça de convertir molts fets històrics en simples mites.

Pel que fa a l'Onze de setembre de 1714 cal tenir present que no és un simple mite creat pels historiadors catalans. No constitueix un exemple d'allò que s'ha vingut a anomenar "l'invent de la tradició"; sinó un fet realment esdevingut que va ser un referent polític decisiu molt abans de constituir un objecte per a la reflexió historiogràfica.

Els nou anys de guerra, els tretze mesos de setge a Barcelona, l'abolició de les institucions i del Dret Públic i els enormes costos humans, materials, polítics i espirituals d'aquell conflicte són fets històrics i no simples mites. Perquè un mite és un relat que conté elements fantàstics o imaginaris que no poden ser defensats

¹ Sense anar més lluny en tenim un exemple en el darrer número d'aquesta mateixa revista a Martínez Fiol, David, "Creadores de mitos. El "Once de Setembre de 1714" en la cultura política del catalanismo (1833-1939)", *Manuscrits* 15 (1997), pp. 341-361.

amb arguments racionals; és a dir, elements incompatibles amb la raó humana. I, evidentment, aquells tretze mesos de setge que despertaren l'admiració de bona part d'Europa no són una simple fantasia creada pels historiadors catalans; les tràgiques pèrdues que comportà aquella llarga guerra i la derrota final no són producte de la imaginació; el fet d'afirmar que Felip V fou responsable de la pèrdua de les llibertats catalanes el 1714 no és quelcom que no es pugui demostrar racionalment.

Indubtablement, des de la segona meitat del segle XIX, els historiadors han tingut i continuen tenint —afortunadament— interpretacions força diferenciades i, fins i tot, contradictòries sobre molts aspectes de la història de Catalunya i, també, sobre la Guerra de Successió en concret. Però, durant els segles XVIII i XIX, tenim molts exemples que demostren l'existència del convenciment que, entre juliol de 1713 i setembre de 1714, els catalans que defensaven Barcelona, enfront l'atac dels exèrcits de les monarquies francesa i espanyola, van lluitar (fonamentalment) pel manteniment dels drets i de les llibertats de Catalunya. Un convenciment generalitzat que no era fruit de l'existència de cap mite compartit; sinó de la constatació de quins foren els resultats de la repressió borbònica contra les institucions, les lleis i la cultura catalanes, abans i després de l'Onze de setembre de 1714. Una data que constituïa un referent polític imprescindible per entendre la supressió —o almenys la voluntat de supressió— de les especificitats lingüístiques, legals i institucionals de Catalunya. En aquest sentit, podríem recordar la defensa que es feu d'aquestes especificitats des del propi segle XVIII —en textos com "*Via fora els adormits*" o "*Recordatori de l'aliança a sa Majestat el Rei Jordi August de la Gran Bretanya*"—, fins a la defensa que en feren —en diverses ocasions al llarg de la segona meitat del segle XIX— grups polítics catalans tant diversos com els republicans federals, els progressistes, els liberals moderats, els conservadors o els carlins; tal com intentarem exemplificar en aquest article a través d'una sèrie de personatges que reclamaren per a Catalunya el grau d'autonomia política, que li fou arrabassat el 1714. Personatges entre els quals hi ha republicans com Roca i Farreras; progressistes com Víctor Balaguer; conservadors com Josep Ametller o mossèn Collell; carlins com Joan Bardina...

Uns grups polítics i uns personatges que, tot sovint, simultanejaren les seves actituds catalanistes amb declaracions d'espanyolitat sense que això fos gens contradictori, perquè tal com afirmava Víctor Balaguer en el seu llibre *Esperances i Records*: "Jo vull i desitjo l'espanyolització de Catalunya; lo que no vull és la castellanització d'Espanya".²

Reprenent la qüestió de la defensa de les llibertats de Catalunya, hem de tenir present que, abans de la segona meitat del segle XIX, ja van ser reclamades en moltes ocasions. Així, a l'*Exposición de las principales ideas que la Junta Superior del Prdo. de Cataluña cree conveniente manifestar a los S. S. Diputados de la Provincia que en representación de la misma pasarán al Congreso de las próximas Cortes de 1810*, s'afirmava que Catalunya havia de "no sólo conservar

² Hina, Horst, *Castilla y Cataluña en el debate cultural 1714-1739*, Barcelona, 1986, p.132.

sus privilegios y fueros actuales, sino también recobrar los que disfrutó en el tiempo en que ocupó el trono Español la augusta casa de Austria”.³

I tampoc podem oblidar que, el 1809, Antoni de Capmany afirmava:

No presento el estado político de las Cortes de Aragón por modelo perfecto de una Constitución... lo presento para mostrar al mundo... hasta qué grado de libertad llegaron las provincias de aquella Corona... cual... no había gozado ninguna nación (...) y así perseveró invulnerable hasta que las armas de Felipe II en Aragón, y las de Felipe IV en Cataluña, intentaron darle algunos asaltos; y ultimamente las de Felipe V la derribaron con mayor poder, por aquel derecho de conquista que se atribuyó con la Guerra de Sucesión.⁴

Un argument molt similar a l'expressat en una sessió de Corts el 10 d'agost de 1812: “hasta el año 1714, en que las armas de Felipe V; más poderosas que las leyes, hicieron callar todas las instituciones libres en Cataluña y Barcelona”.⁵

Una opinió compartida més de mig segle més tard per Víctor Balaguer quan definirà la història de Catalunya anterior a 1714 com: “una historia no interrumpida por espacio de seis siglos, de libertad constitucional, como no tiene mejor la misma Inglaterra que pasa por ser el templo de la libertad constitucional en Europa”.⁶

I tampoc podem oblidar que, de la mateixa manera, els “furs” també havien estat reivindicats a les Corts de 1760 per una representació conjunta dels diputats de Saragossa, València, Palma de Mallorca i Barcelona.⁷ Uns diputats que deien parlar en representació de “todos los naturales de los quatro Reynos de su Corona de Aragón”.⁸

I que, vuitanta-un anys més tard, el 1841, Antoni Ribot i Fontseré —un dels màxims ideòlegs del progressisme barceloní— podia escriure poemes títulats *La Ciudadela* i *A Barcelona*, on es poden llegir, respectivament, versos com aquests: “¡Siempre delante este feroz vestigio / que mantiene a tus hijos prisioneros, / este padrón del ominoso siglo / que devoró libertad y fueros” i “¡Si nobles abuelos! Vosotros agora / sentís que reviven las vuestras cenizas; / Berenguer despierta, quizás se incorpora / y mira estos muros por fin hechos trizas”.⁹

I que, de forma similar, el 1843, —en un altre cas que posa en evidència alguns dels elements de continuïtat entre la Catalunya moderna i la contemporània— Josep M^o Bosch i Tolsà declararia “Ens devem tots a la llibertat i

³ Arxiu de la Corona d'Aragó, General Indiferent, Caixa 2, citat per Ernest Lluch, *La Catalunya vençuda del segle XVIII. Foscors i clarors de la Il·lustració*, Barcelona, 1996, p. 89.

⁴ Antoni de Capmany, *Práctica y estilo de celebrar Cortes en el reino de Aragón, principado de Cataluña y reino de Valencia, y una noticia de las de Castilla y Navarra*, Madrid, 1821, citat per Ernest Lluch, *La Catalunya vençuda del segle XVIII...*, p. 90.

⁵ *Diario de sesiones y actas de las Cortes*, citat per Ernest Lluch, *La Catalunya vençuda del segle XVIII...*, p. 90.

⁶ Víctor Balaguer, *Historia de Cataluña y de la Corona de Aragón*, Barcelona, 1860-1863, vol. I, p. 13.

⁷ Pierre Vilar, “Les transformacions del segle XVIII”, *Història de Catalunya*, vol. IV, Barcelona, 1978, p. 418.

⁸ Josep Maria Torres i Ribé, “La Catalunya borbònica: evolució i reaccions contra el nou règim”, *Història de Catalunya*, vol. IV, Barcelona 1978, pp. 178-203.

⁹ Josep M. Fradera, *Passat i identitat: la Guerra de Successió en la política i la literatura del segle XIX català*, Ajuntament de Barcelona, 1993, pp. 10 i 11.

a la pàtria catalana", pocs dies abans de morir en un intent d'assaltar la Ciutadella, construïda per Felip V el 1714 i des d'on les tropes governamentals bombardejaven Barcelona.¹⁰

Finalment, —i sense cap voluntat d'exhaustivitat, que d'altra banda resultaria impossible en un article d'aquestes dimensions— podem recordar un altre fet que constitueix una prova extremadament interessant d'aquestes continuïtats entre els segles XVII, XVIII i XIX. Un fet com la re-edició, el 1842, sota el títol de *Catalunya vindicada*, d'un escrit de 1697 (aproximadament), titulat *Luz de la Verdad*, en el qual es denunciava l'absoluta incomprensió amb que Catalunya era tractada pel govern central. El fet que gairebé a mitjans del segle XIX es considerés interessant la re-edició d'un text de finals del segle XVII demostra que moltes actituds polítiques no devien haver canviat pas gaire. I també demostra que molts dels esdeveniments històrics de l'època moderna continuaven sent un referent social i polític vàlid a mitjans del segle XIX. I, a més, també cal destacar que tot això succeïa abans que els historiadors catalans —encapçalats per Víctor Balaguer— comencessin a escriure les seves respectives històries de Catalunya. I aquesta no és una dada en absolut trivial, doncs ens trobem davant d'una inversió de la suposada lògica causa-efecte entre historiografia i política; perquè —almenys en aquest cas— els historiadors no serien els responsables de l'ús polític d'un referent històric, sinó que es limitarien a historiar sobre un esdeveniment que ja era un referent polític vàlid en el marc social en que es movien.

Tal com ha afirmat Joaquim Albareda, tot comentant aquesta re-edició de *Luz de la Verdad* de 1842:

La recuperació de la memòria històrica, i en particular dels referents polítics i jurídics, esdevé un nexa cabdal entre el patriotisme modern i les primeres manifestacions del catalanisme contemporani. El moment de l'edició, d'altra banda, no és casual: la insurrecció de Barcelona del novembre de 1842, motivada pel descontentament popular pels drets de portes i per la repressió governamental subsegüent, cosa que produí un enfrontament entre la milícia nacional i l'exèrcit, que es va saldar amb la subordinació de la força armada ciutadana a la força armada del govern central. En clar paral·lelisme als esdeveniments de finals del segle XVII, el tema de la desconfiança del govern envers la fidelitat dels catalans i la manca de diàleg, que es convertia en repressió, reapareixia i alimentava el sentiment particularista.¹¹

Fins aquí, hem intentat exposar un seguit d'exemples que pretenen demostrar que allò que succeí l'Onze de setembre de 1714 fou un referent polític molt important pels catalans del segle XVIII i de la primera meitat del XIX. Tot i així, no podem deixar de fer referència a alguns autors que semblarien indicar tot el contrari. Aquest seria el cas de Jaume Balmes que el 1844 va escriure: "para quien conozca el estado actual del Principado es indudable que la inmensa mayoria del pueblo ni recuerdos conserva de las instituciones políticas que formaban el orgullo de sus mayores".¹² En el mateix sentit s'havia expressat Joaquim Rubió i Ors en el

¹⁰ Víctor Balaguer, *Història de Catalunya*, vol. V, p. 748.

¹¹ Edició a cura de Joaquim Albareda, *Escrits polítics del segle XVIII. Tom I. Despertador de Catalunya i altres textos*, Vic, 1996, pp. 12-13.

¹² Josep M. Fradera, *Passat i identitat: la Guerra de Successió ...*, p. 16.

pròleg del seu llibre de 1841 o Pere Mata, quan el gener de 1842 —en un discurs a les Corts espanyoles, intentant justificar l'acció d'enderrocar el mur que separava la Ciutadella de la ciutat— afirmà: "Ciertamente que los que trabajaron en su derribo no sabían ni cuando, ni porqué ni por quién se edificó. Si la han mirado y miran con horror y aborrecimiento es por el mal uso que se ha hecho de ella, por haberla visto convertida en una cárcel de patriotas [espanyols], en una inquisición política".¹³ Però, des del nostre punt de vista, l'afirmació de que els catalans havien oblidat la Guerra de Successió no sembla gaire encertada. Doncs, en efecte, —al marge de totes les evidències citades anteriorment— no podem oblidar que Pere Mata intentava estalviar a Barcelona el càstig que rebia en mig de les acusacions de *separatismo* que plovién des de la premsa i les tribunes polítiques de Madrid. A més, en aquell mateix moment, Pere Felip Monlau —guanyador del concurs convocat, el 1840, per l'Ajuntament de Barcelona sota l'epígraf *¿Qué ventajas reportaría a Barcelona, y especialmente a su industria, la demolición de las murallas?*— escrivia línies com les següents: "La Ciudadela se empezó a construir en setiembre de 1715. Para esta construcción de venganza fue menester derribar un sin número de casas y las iglesias de Sta. Clara i Sta. Marta. Los particulares a quienes se expropió aún no están indemnizados".¹⁴ Unes línies que semblen demostrar prou clarament que ni l'Onze de setembre de 1714, ni la repressió subsegüent no havien estat oblidades.

A més, com creure que "los que trabajaron en su derribo no sabían ni cuando, ni porqué ni por quién se edificó", si resulta que, en el moment d'iniciar-se l'enderrocament, Joan Antoni de Llinàs, màxima autoritat de la ciutat, havia fet davant d'un gran públic el següent discurs:

¡Ciudadanos, amigos, compañeros! Este fuerte que se halla debajo de nuestros pies, y que debajo de los mismos va a hundirse, fue construido para domeñar la noble y erguida cerviz de nuestros valerosos abuelos. También, ellos cual nosotros, sabían defender las libertades públicas. (...) ¡Ciudadanos! Este triunfo es una verdadera conquista. ¡Victoria, pues, por Cataluña, victoria por los catalanes, victoria por Barcelona!

I que, a continuació, després d'agafar un pic, exclamà: "¡Ciudadanos! En ocasiones como la presente, nuestros liberalísimos abuelos, nuestros venerables concellers no decían más que «comensem!»".¹⁶

L'Onze de setembre de 1714 com a referent per la consciència diferencial catalana durant la segona meitat del segle XIX.

Així, doncs, quan a la segona meitat del segle XIX, els historiadors van començar a tractar la Guerra de Successió i les seves conseqüències, ja feia més d'un segle que tot plegat servia per reivindicar aquells graus de llibertat que

¹³ *Ibidem*, p. 15.

¹⁴ *Ibidem*, p. 12.

¹⁵ *Ibidem*, pp. 5 i 6.

¹⁶ *Ibidem*, p. 6.

Catalunya havia perdut i que, a mitjans del segle XIX, el nou estat liberal espanyol —en construcció— semblava posar en perill definitivament. Per tant, el catalanisme polític, que es desenvoluparà a la segona meitat d'aquell segle no neix de cap mite creat pels historiadors, sinó de la realitat diferencial de Catalunya i de la voluntat dels governs espanyols de suprimir-la.

Uns governs espanyols que seguiran un model centralista absolutament jacobí. Un "Estat liberal jacobí (...) que —tal com el va definir Jaume Vicens Vives— era un sistema de govern ineficaç i enervant, completament aliè al país real i, cosa pitjor, contrari als seus interessos —es refereix als de Catalunya— més íntims i respectables".¹⁷ O és que la divisió provincial espanyola no segueix el model departamental francès? O és que aquest model no va servir per destruir la unitat territorial i administrativa dels antics regnes? O és que l'estat liberal espanyol no va imposar l'ús del castellà en totes les esferes de la vida pública? O és que no va existir una voluntat explícita per potenciar l'ús del castellà i arrancar el del català a la vida domèstica? O és que no es va intentar imposar la llengua, la cultura i les lleis d'un d'aquells regnes, mentre es feien desaparèixer les dels altres? O és que el català no era la llengua pròpia de Catalunya i l'única que sabia parlar la immensa majoria dels seus habitants? I davant d'aquestes actituds de l'estat liberal espanyol, no és perfectament comprensible que molts catalans reivindicassin el significat de l'Onze de setembre?

La reivindicació d'aquest significat sembla perfectament coherent amb la voluntat de defensar la llengua, el dret i les tradicions del país —que podien ser compartides per molts dels seus habitants— davant l'uniformisme centralitzador de l'estat. Recordem, sinó, a Joan Illas i Vidal, autor de l'escrit *Cataluña en España* (1855), on assegurava que la voluntat de l'estat espanyol consistia en matar Catalunya, esborrant "la patria en que nacimos, los recuerdos que ella suscita, las expansiones que causa" i afegia referint-se a Espanya "¿Qué patria será ésta que no dejará amar, ni recordar, ni entusiasmarse?".

Una reivindicació compartida pels republicans catalans que defensaven la instauració d'un règim democràtic, republicà i federal que, entre d'altres coses, havia de servir per otorgar a Catalunya quotes d'autogovern o de sobirania similars a les que havia gaudit a l'època moderna. Unes quotes de sobirania que li foren arrabassades "por derecho de conquista" pels exèrcits de Felip V. Així, el 1869, els republicans federals expresaren en el Pacte de Tortosa el seu objectiu de recuperar les estructures polítiques i territorials anteriors a les victòries filipistes d'Almansa el 1707 i Barcelona el 1714. I, el 10 de maig de 1873, J. N. Roca i Farreras afirmava a les pàgines de *La Renaixensa* que si es volguessin definir, amb conceptes actuals, les característiques de Catalunya abans de la conquesta de Felip V, caldria fer-ho en termes de "tradició autonòmico-republicano-democràtica" i afegia: "tradició d'independència... d'independència amb república i democràcia, d'autonomia com a Estat i d'Estat organitzat republicanament i democràticament".¹⁸ Unes afirmacions que, històricament, són molt discutibles; però que demostren la importància política real que tenia la data de l'Onze de

¹⁷ Jaume Vicens Vives, *Industrials i Polítics* ... p. 293.

¹⁸ Josep Narcís Roca i Farreras, "La tradició de Catalunya", *La Renaixensa* 8 (10-V-1873), a *El catalanisme progressiu*, Barcelona, 1983, p.13.

setembre de 1714, com a símbol de la pèrdua dels nivells de sobirania que Catalunya havia gaudit fins aquells data.

La catalanitat dels catalans no va ser un invent de cap historiador; era una realitat política i social que es posava de manifest en infinitat d'esdeveniments i personatges. Doncs, no podem oblidar els aixecaments de 1869 i 1870; ni la fundació de la "Jove Catalunya" (1870); ni personatges com Guimerà, Aldavert, Aulèstia, Pella i tants d'altres; ni publicacions com *El Estado Catalán*, *La Gramalla* i *La Renaixença*; ni *El federalismo en España* (1869) de Francesc Romani i Puigdengolas; ni que —en paraules de Jaume Vicens Vives— "El 16 de juny de 1872 Carles VII publicà un manifest, adreçat a catalans, valencians i aragonesos, en què declarava la seva resolució de retornar-los els furs que els havia arrabassat «el seu il·lustre avi» Felip V";¹⁹ ni que, a finals de 1874, el conservador Josep Ametller i Viñas demanava al futur Alfons XII que, en cas d'ocupar el tron, retornés a Catalunya els "furs" que li havien estat arrabassats el 1714;²⁰ ni que, dues dècades abans, el gener de 1855, Duran i Bas ja havia escrit un famós article titulat "Catalanismo no es provincialismo" i Joan Illas i Vidal el seu "Cataluña en España". I, en el mateix sentit, podem recordar el "Cataluña y los catalanes" (1860) de Joan Cortada, els articles de Joan Mañé i Flaquer al *Messenger du Midi* (1860) o les "Cartes provincials" (1876) i de "El Catalanismo" (1878) d'aquest mateix autor. Un autor amb una influència extraordinària, donat el seu paper com a director del *Diario de Barcelona*.

Molts d'aquests textos tenen un contingut ampli i complexe que es pot prestar a ser interpretat de forma diversa i, fins i tot, contradictòria. Així, per exemple, el "Cataluña y los catalanes" ha estat considerat com un text fonamental del catalanisme per Jaume Vicens Vives;²¹ però, simultàniament, també ha permès que Josep Fontana el considerés:

tot el contrari. (...) Hi ha, darrera d'aquesta proposta, una reiteració del mateix projecte que la burgesia catalana ha estat oferint a les classes dirigents espanyoles des de finals del segle XVIII i, més explícitament, en la Guerra del Francès: fem, entre tots, una nació, i acceptem fins i tot de renunciar a la nostra llengua i a la nostra cultura, signes de la nostra identitat. Però fem una nació "moderna", on es puguin realitzar les nostres capacitats de progrés econòmic: no ens vulgueu convertir en l'Índia d'una Anglaterra agrària i endarrerida.²²

Cortada defensa les peculiaritats catalanes i el dret dels catalans a sentir orgull per les seves realitzacions culturals, econòmiques i polítiques. Recorda que els estats no són nacions, que els estats uneixen a rusos i polonesos, a turcs i grecs, a anglesos i indis, però que aquestes unions no formen un sol poble; i afegeix que "Es difícil, si no imposible, hallar en nuestros tiempos una nación compuesta de elementos tan heterogéneos como la española".²³ Així, doncs, és evident que

¹⁹ Jaume Vicens Vives, *Industrials i Polítics...*, p. 281.

²⁰ Josep Ametller i Viñas, *Tot esperant a lo Senyor Rey en la vila de Rosas*; citat a P. Vila, *La Renaixença a Girona*; pp. 38-39.

²¹ Jaume Vicens Vives, *Industrials i Polítics...*, p. 293.

²² Josep Fontana, *La fi de l'antic règim i la industrialització (1787-1868)*, vol. V de *Història de Catalunya* dirigida per Pierre Vilar, Barcelona 1988, p. 457.

²³ Joan Cortada, *Cataluña y los catalanes*, San Gervasio Miquel Blanxart, 1860.

Cortada és —tal com afirma Jaume Vicens Vives— un catalanista (perquè s'enorgulleix del fet diferencial català); però també és cert que —tal com diu Josep Fontana— està disposat a renunciar a molts d'aquests elements diferencials per contribuir a la construcció d'un projecte polític comú amb la resta de les regions d'Espanya. Des del nostre punt de vista la contradicció entre aquestes dues posicions historiogràfiques és més aparent que real, doncs, en el fons, Cortada demanava el mateix que Víctor Balaguer: "Jo vull i desitjo l'espanyolització de Catalunya; lo que no vull és la castellanització d'Espanya",²⁴ tal com ja hem indicat anteriorment. És a dir, el 1860, Cortada confiava en la possibilitat de construir una Espanya no estrictament castellanitzada; la mateixa esparança que Mañé i Flaquer havia expressat el 1857 i que el 1863 havia perdut completament —tal com veurem més endavant— i que s'enmarca en una successió pràcticament il·limitada d'entusiasmes i desencisos.

Pel que fa a l'ús semàntic dels conceptes "nació", "estat" i "poble", potser és convenient recordar que, en aquesta ocasió, Cortada usa el terme nació per referir-se a Espanya; però que, prèviament, ha afirmat que Espanya no és una nació sinó un estat i que els estats uneixen pobles diferents i que les diferències entre catalans i espanyols són més grans que les que separen turcs i grecs. En qualsevol cas, podem recordar que el fet de no considerar a Espanya com una nació no era sempre quelcom exclusiu dels catalans, doncs, el 1835, en un discurs a les Corts de l'Estatut Reial, Antonio Alcalá Galiano havia declarat: "Uno de los objetos principales que nos debemos proponer nosotros es hacer a la nación espanyola una nación, que no lo es ni lo ha sido hasta ahora".²⁵ Text on també és evident l'ús confús del terme "nació", doncs s'afirma que Espanya és una "nación que no lo es".²⁶

Però, en qualsevol cas, és prou evident que la consciència de l'especificitat de Catalunya era prou intensa i generalitzada abans que cap confabulació d'historiadors romàntico-catalanistes tingués temps de crear cap mite o d'inventar-se cap tradició irracionals. Recordem que Jaume Vicens Vives el 1958 ja va escriure: "el catalanisme no és el producte del romanticisme històric, arqueològic i literari (...) ni dels industrials proteccionistes (...) ni dels desencisats membres dels partits federal i carlí. Això foren camins del catalanisme, no el propi catalanisme. Aquest es pot definir com un estat d'esperit que arrenca de la crisi de l'Antic Règim en 1808".²⁷

Així, doncs, el catalanisme no és un invent de cap grup polític concret ni d'una colla d'historiadors fantasiosos. Sinó que fou el resultat d'una realitat diferencial —negada i perseguida per l'estat espanyol— que impulsà a intel·lectuals, polítics i historiadors catalans —que en moltes ocasions havien fet i tornarien a fer demostracions d'espanyolitat—²⁸ a reclamar la recuperació

²⁴ Hina, Horst: *Castilla y Cataluña en el debate cultural 1714-1739*, Barcelona, 1986, p.132.

²⁵ Josep Fontana, *La fi de l'antic règim i ...*, p.453.

²⁶ *Ibidem*, p.453.

²⁷ Jaume Vicens Vives, *Industrials i Polítics, ...*, p. 292.

²⁸ Recordem, per exemple, el que va succeir durant els conflictes colonials de la dècada dels '60. Contradicció aparent que ens obliga a recordar el següent text de Víctor Balaguer, que ja hem citat anteriorment: "Jo vull i desitjo l'espanyolització de Catalunya; lo que no vull és la castellanització d'Espanya". (Hina, Horst: *Castilla y Cataluña en el debate cultural 1714-1739*, Barcelona, 1986 p.132).

d'aquella estructura territorial i d'aquelles llibertats col·lectives que havien estat abolides per la força de les armes, després de l'Onze de Setembre de 1714.²⁹ La consciència d'una realitat diferencial que els impulsà a realitzar campanyes per salvar allò que havia restat d'aquelles especificitats, com, per exemple, les mobilitzacions i les declaracions en defensa del Dret Civil català o en defensa de l'ús de la llengua en la literatura, l'ensenyament i les pràctiques religioses. Durant tot el segle XIX, tal com va expressar Jaume Vicens Vives, el catalanisme es definí entre altres elements pel: "sentiment de la vigència d'un dret i uns costums propis, d'una parla diferenciada, del record d'unes institucions de govern autònomes".³⁰

Per tant, el catalanisme polític es va anar desenvolupant a mesura que la consciència diferencial era alimentada per la incomprensió amb que els successius governs de Madrid tractaven la realitat catalana. Anteriorment, ens hem referit a alguns versos escrits per Antoni Ribot i Fontseré el 1841. Versos que, segons Josep M. Fradera són proves de "La projecció del passat cap el present",³¹ tot i que aquest mateix autor considera que aquestes referències a la Ciutadella tenen el seu origen més en una identificació dels liberals catalans amb l'Espanya liberal que no pas en una consciència històrica diferencial catalana. Així, segons Fradera, es tracta "d'un discurs en què les referències al passat català es fonien amb l'orgull d'una ciutat en plena transformació i, tot plegat, amb el patriotisme general espanyol (...) El que ja és més difícil de saber i de valorar, és el grau d'importància que el record de la Guerra de Successió pot haver tingut en aquells sentiments i en l'elecció de la Ciutadella com a primer objectiu de l'odi dels liberals barcelonins".³²

Els versos d'Antoni Ribot i Fontseré foren escrits un mes després de la decisió —presa el 26 d'octubre de 1841 per la Junta Suprema de Vigilància de Barcelona— d'enderrocar el mur de la Ciutadella que s'encarava cap a la ciutat. Una decisió que a Madrid va ser considerada com un acte sediciós; malgrat que el mateix Josep M. Fradera assegura que els promotors de l'enderrocament de la Ciutadella: "No reivindicaven la demolició enfront de Castella o d'Espanya, sinó com a símbol d'opressió política en el marc de l'Espanya liberal, envers de la qual declaraven un fort sentit de patriotisme".³³ Però, en qualsevol cas, aquesta no fou l'opinió dels polítics i de la premsa de Madrid. Malgrat l'èmfasi de Pere Mata — en el discurs a les Corts del 29 de gener de 1842— intentant disculpar als seus conciutadans,³⁴ Barcelona fou posada en estat de setge, perquè tal com explica el mateix Fradera:

una part important de la premsa moderada i filocarlina, més alguns personatges del mateix govern [que hem de recordar que estava dominat pels progressistes], insinuaren que darrera la demolició de la Ciutadella hi havia una inequívoca actitud catalana de distanciament de l'Espanya monàrquica. Més

²⁹ Pensem, per posar tant sols algun exemple, en les peticions fetes a les Corts de 1760, de 1812 o en el "Memorial de Greuges" de 1885.

³⁰ Jaume Vicens Vives, *Industrials i Polítics...*, p. 293.

³¹ Josep M. Fradera, *Passat i identitat: la Guerra de Successió...*, p. 10 i 11.

³² *Ibidem*, p. 12-15.

³³ *Ibidem*, p. 9.

³⁴ *Ibidem*, p. 15.

d'una vegada aquestes inculpacions suggeriren que a Barcelona s'havien manifestat tendències francament separatistes. Aquesta discussió enverinà definitivament les relacions entre Barcelona, Catalunya i l'Estat, amb repercussions de gran abast.³⁵

I, així, a finals d'aquell mateix any, "Espartero no es limità a mesures de força de l'estil de les anteriors, sinó que arribà fins a les portes de Barcelona i el 3 de desembre bombardejà la ciutat de manera inmisericorde des del castell de Montjuïc".³⁶

En la mateixa línia d'incomprensió dels governs de Madrid respecte a Catalunya, hem de recordar que la decisió de confiar l'administració del Principat als militars era molt habitual. I aquests acostumaven a comportar-se com si estiguessin en una colònia. Així, el març de 1863, un personatge tant vinculat al sectors monàrquics i conservadors com Mañé i Flaquer podia escriure un text tant contundent com el següent:

Existe un punto en el mapa llamado Madrid, donde se resuelven y se revuelven los destinos de unas colonias, que tienen por nombre España. Verdadero país de Jauja, aquella afortunada metrópoli, todos los colonos hemos de contribuir a las comodidades y bienestar, a la prosperidad y ventura de sus afortunados habitantes, que a su vez se dignan a mandarnos algunos reglamentos contra la libertad de los individuos y corporaciones (...). Para colonos, demasiado bien se nos trata.³⁷

En aquest punt és interessant recordar que, set anys abans, el mateix Mañé i Flaquer havia escrit un altre text força diferent:

(...) desde Felipe V, para los catalanes, castellano fue sinónimo de opresor, de enemigo; pero andando el tiempo, dulcificado el rigor del poder central, esa prevención quedó ligada a las clases inferiores, hasta que la invasión napoleónica de 1808, borrando las últimas huellas de añejas antipatías, hizo hermanos en el común peligro a dos pueblos que fueron encarnizados enemigos.³⁸

Així, doncs, cal destacar que les diferències entre els textos de 1857 i 1863 posen de manifest que la confiança de Mañé i Flaquer en l'entesa dels vells enemics no fou inmutable. No podem oblidar que el text de 1857 havia estat publicat a *El Criterio* de Madrid. És a dir, estava destinat a uns lectors madrilenys molt allunyats de la realitat de Catalunya. Una realitat que Mañé els volia acostar, en un intent de generar en les esferes del poder madrileny una bona predisposició envers Catalunya i, especialment, envers l'oligarquia econòmica del Principat; de la qual, Mañé, feia de portaveu. I, probablement, no és cap casualitat que això succeís, tot just, després del conflictiu Bieni progressista que s'havia viscut a

³⁵ *Ibidem*, p. 8.

³⁶ *Ibidem*, p. 9.

³⁷ Joan Mañé i Flaquer, *Diario de Barcelona* (març 1863), p. 1948; citat per Francesc Cabana, *La Burguesia catalana. Una aproximació històrica*, Barcelona, 1997, p. 37.

³⁸ Mañé i Flaquer, J., "Catalunya"; dins *Colección de artículos*, Barcelona, 1857, p. 421; citat a Simon i Tarrés, A., "Els mites històrics i el nacionalisme català. La història moderna de Catalunya en el pensament històric i polític català contemporani (1840-1939)" a *Manuscrits* 12 (1994), p. 193-212.

Barcelona entre 1854 i 1856. Per tant, quan Mañé feia aquella interpretació de la història de les relacions entre catalans i castellans ho feia amb uns condicionants ideològics ben evidents; doncs, el seu objectiu era trobar l'aliança dels governs de Madrid per allunyar el fantasma de les polítiques lliurecanvistes i de les protestes obreres que podien posar en perill les vies d'enriquiment de la burgesia catalana.

Però, malgrat la bona voluntat demostrada per Mañé, a l'hora d'aproximar-se al poder polític de Madrid —presentant una Catalunya ben integrada a Espanya—, i malgrat les importants demostracions d'espanyolisme viscudes a Catalunya durant la guerra marroquina —on el general Prim i els “voluntaris” catalans tindran un gran protagonisme—, l'actitud excessivament centralista dels governs espanyols³⁹ provocaria el desencís del propi Mañé i Flaquer i de molts altres catalans. Un desencís que es reflecteix en el text de 1863, que acabem de comentar.

Un desencís que té un referent històric ben evident, tal com es posa de manifest en el poema *Els quatre pals de sang*, de Víctor Balaguer: “Ai Castella castellana / No t'hagués conegut mai / (...) / I'ls canons de Felip Quint / Deixaren la Llibertat / Sotaterada entre les runes / De Barcelona fumant”.⁴⁰

Aquest cicle d'entusiasme i desencís es tornaria a repetir en moltes ocasions. La primera d'elles fou amb motiu de la Revolució de setembre de 1868, on l'entusiasme que demostraren els catalans per participar en la política espanyola —aportant-hi les seves energies humanes i les seves idees— fou molt mal rebut per bona part de la premsa madrilenya. Davant del fet que la presidència del govern i els ministeris d'hisenda i de governació estiguessin en mans de catalans, *El Eco de España* es preguntava en un article “¿Dónde iremos a parar?”.⁴¹ Mentre, *La Época* criticava “la preponderancia que en el gobierno (...) va tomando el elemento provincial que, en 1640, en 1705 y en 1842 nos trajo la guerra civil larga y sangrienta”.⁴² Paraules que constitueixen un exemple extraordinari d'aquelles continuïtats entre l'època moderna i contemporània a la que ens referiem en la introducció d'aquest article. Les referències a les actuacions dels catalans de 1640 i de 1705 demostren que aquests fets constituïen un referent polític vàlid a la segona meitat del segle XIX no només a Catalunya sinó també a Madrid. Així, doncs, queda novament demostrat que les dates de 1640 i 1705 no són cap mite inventat per historiadors romàntics catalans; sinó fets històrics que dos segles després eren un referent perfectament comprensible pels lectors de la premsa madrilenya. Uns lectors que, sens dubte, no havien tingut ni l'ocasió ni l'interès per llegir l'obra de cap historiadore romàntic català. Unes obres que, a més, en la majoria dels casos, encara no s'havien escrit.

En el cas de la Restauració cal recordar que, després de les esperances posades en que la monarquia restaurada imités el model dual austro-hongarès i que tingué en el “Memorial de Greuges” de 1885 la seva última expressió, el 1887 el propi Mañé i Flaquer repetirà una vella imprecació del general Prim: “¿nos

³⁹ Exemplificada per la famosa *Ley de Reforma de la Enseñanza*, coneguda com *Llei Moyano* a causa del primer cognom del seu promotor el ministre Claudio Moyano y Samaniego, que anteriorment havia estat rector de les universitats de Valladolid i Madrid.

⁴⁰ Víctor Balaguer, *Poesies completes*, Madrid, 1874.

⁴¹ Jaume Vicens Vives, *Industrials i Polítics*, ... , p. 278.

⁴² *Ibidem*, p. 278.

consideran Uds. como país conquistado y con derecho a imponernos por el número, que es la fuerza, la voluntad? En este caso no exijan de nosotros correspondencia fraternal. Ésta es la cuestión, y no otra".⁴³ I —sobre aquesta mateixa qüestió de la incomprensió amb que els governs espanyols tractaven Catalunya— també hauriem de tenir present el següent discurs realitzat, el 1851, pel propi Prim, al Congrés de Diputats, contra la perduració de l'estat de setge a Catalunya i la incompetència del Govern en tractar els afers dels catalans: "Los catalanes ¿son o no son españoles? ¿Son nuestros colonos o son nuestros esclavos? Sepamos lo que son, dad el lenitivo o la muerte, pero que cese la agonía".⁴⁴

Les dificultats del present feien reviure els records més tràgics del passat. Així, Àngel Guimerà en el seu monòleg *Mestre Oleguer* va escriure línies com aquestes: "Formen Espanya, m'enteneu, dos pobles / (Catalunya i Castella) / Hi ha qui diu que són germans. Si, prou es semblen / Com l'aigua i el foc i com la nit i el dia. / Volen manar tots dos, i com en ella, / no hi caben pas, d'aquí que l'un o l'altre / té d'aplatar el coll fins que li apujin".⁴⁵ Tal com ha recordat Josep Fontana, per entendre la dramàtica història d'aquest menestral barceloní que mor davant les tropes de Felip V, cridant "Visca la llibertat de Catalunya", cal rellegir el discurs que Guimerà va fer a l'assemblea on s'aprovaren les Bases de Manresa: "Sigan, senyors, de flors o de ferro las cadenas que lliguin estretament la nacionalitat catalana a les demés nacionalitats espanyoles, las cadenas sempre seran cadenas".⁴⁶ Guimerà participà en aquella assemblea des d'una posició marcadament progressista, tal com també es reflexa en el *Mestre Oleguer*, quan ataca la "prudència" dels conservadors catalans amb aquests versos tant contundents: "Va a la mort Catalunya, y sou vosaltres / los que aixequen'l cadafalch per ella. / Vosaltres, los prudents, la gent de l'ordre, / que us fa por un fantasma, y sou joguina / dels d'allà y dels d'aquí que mercadejan / ab la hisenda y la sanch del nostre poble".⁴⁷

Però, l'Onze de setembre era un referent imprescindible per a tots els corrents del catalanisme i per tant, en el marc d'aquella mateixa assemblea, un conservador com Prat de la Riba també va elogiar de forma exaltada les llibertats que Felip V havia aniquilat:

(...) més enllà del Decret de Nova Planta, més enllà de l'època absolutista hi trobem un període que fa batre d'alegria'l cor dels catalans que ho són de veras, una època en que Catalunya, deslligada de tota ingerència perturbadora, deixada a sa espontaneïtat, anà creixent y formantse y convertintse en nacionalitat pròspera y poderosa.

(...) És cert que aquestes institucions fa ja vora de dos segles que no existeixen, mes nascudas quan Catalunya en amantíssim maridatja ab la dinastia de sos Comte-Reys anava enrobustint sa individualitat, marcant ab contorns

⁴³ *Ibidem*, p. 295.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 272.

⁴⁵ Àngel Guimerà, *Obres completes*, Barcelona, 1978, vol. II, p. 121; citat a Antoni Simon i Tarrés, "Els mites històrics i el nacionalisme català...", pp. 193-212.

⁴⁶ Josep Fontana, *La fi de l'antic règim i la industrialització (1787-1868)*, p. 463.

⁴⁷ *Ibidem*

inesborrables sa fesonomia nacional, són la expressió més clara y més perfecta del esperit, del caràcter, del geni de nostra pàtria.⁴⁸

A més, l'aniquilació de les llibertats de Catalunya el 1714, també era un referent imprescindible per molts carlins, tal com hem vist en textos dels "Sexeni democràtic" citats per Jaume Vicens Vives i tal com es pot tornar a veure en el segle XX. Recordem, sinó, que el 1901 el carlí Joan Bardina va escriure una carta a Prat de la Riba, proposant-li un aixecament armat conjunt i assegurant-li que — en cas que el candidat carlí ocupés el tron d'Espanya— els carlins: "Reconeixerien a Catalunya el dret a tindre Corts catalanes, Ministeri català, Tribunal Suprem, idioma català oficial, sobirania econòmica, empleats catalans, excèrcit regional i voluntari".⁴⁹

Així, doncs, el record de la Catalunya anterior al Decret de Nova Planta constituïa un referent polític fonamental pels catalans del segle XIX. Tot i així, en diverses ocasions, s'expressa la disposició a oblidar els dos grans esdeveniments de l'època moderna que semblaven certificar la impossibilitat de l'entesa dels catalans amb els altres espanyols. Si es volia construir un projecte de futur comú amb els altres ciutadans d'Espanya calia oblidar la sang vessada a les guerres dels Segadors i de Successió. Aquest és el desig que també expressarà Frederic Soler "Pitarra" en un discurs al Centre Català el 28 d'abril de 1890: "que, amb los resplandors de Pavia y Lepant y'l Bruch y Girona, esborri'ls incendis de la Guerra dels Segadors y las ruinas d'hont caigué ferit nostre últim conceller, espurnajant ab sa sang los plechs de la gloriosa bandera de la nostra pàtria".⁵⁰ Una posició compartida, el 1893, per un catalanista tant radical com Jaume Brossa quan escrivia:

La joventut catalana hauria de llençar el gep dels tradicionalismes i hauria d'emancipar-se de la imposició del passat. Sols tenint un gran culte a les idees pot suportar-se la tirania del medi.

També hauria de desfer-se, per raquítics, d'odis que empetteixen l'esperit. ¿A què ve l'odi a Castella que cultiven molts catalanistes? ... El que s'aparti dels odis que ja venen de pares a fills, el que es resisteixi a certes nacionalitats que casen amb determinades fórmules polítiques, tindrà força valor per obrir-se a totes les influències, sense demanar-ne la procedència. El no espantar-se davant cap conclusió, el desitjar comprendre-ho tot, denota valor moral.⁵¹

Però, els bons propòsits que molts catalans expressaren en un moment o altre de les seves vides per trobar una via d'integració a Espanya que respectés la realitat diferencial de Catalunya foren enterrats repetidament per polítics i periodistes espanyols de totes les tendències. Tal com es posa de manifest en les campanyes de premsa que es produïren en els primers anys de la dècada dels

⁴⁸ *Assembleas Catalanistas. Manresa. Deliberacions y Acorts*, Barcelona, 1893, *passim* 117-119. Edició facsimil, Barcelona 1991; citat a Antoni Simon i Tarrés, "Els mites històrics i el nacionalisme català", pp. 193-212.

⁴⁹ Josep Termes, "De la Revolució de Setembre a la fi de la Guerra Civil. 1868-1939", vol. VI de la *Història de Catalunya* dirigida per Pierre Vilar, Barcelona, 1987, p. 176.

⁵⁰ Josep Fontana, *La fi de l'antic règim i la industrialització (1787-1868)*, p. 459.

⁵¹ Jaume Brossa, "La joventut catalana d'ara", *L'Avenç*, 2ª època, any V (1893), pp. 201-206.

quaranta, durant el Sexenni democràtic (1868-1874) o després de la Guerra de Cuba, on es posa de manifest un odi gairabé visceral contra Catalunya.

Conclusions

Al llarg del segle XIX, els diferents grups polítics catalans van cercar formes alternatives per superar els problemes que comportava la integració de Catalunya en l'estat espanyol. Els progressistes dels anys '50 i '60 creien que n'hi hauria prou amb un canvi de govern o com a molt amb la caiguda d'Isabel II. Els federals pensaven que calia un canvi de règim amb la proclamació d'una república federal. Els carlins pensaven que el seu candidat al tro els retornaria els vells "furs" perduts. I, fins i tot, alguns alfonsins de mitjans de la dècada dels '70 confiaven que l'impulsor d'aquest retorn seria el propi Alfons XII. En aquest sentit, és inqüestionable que existeix un marcat conjunturalisme polític. Però també és cert que tot ells estaven d'acord en quelcom que és un fet històric i no un mite; és a dir, estaven d'acord en el fet que Felip V simbolitzava la pèrdua dels drets, dels privilegis i de les llibertats dels quals les institucions catalanes havien gaudit abans de la Guerra de Successió i de la derrota final l'Onze de setembre de 1714.

Encara més, la majoria d'ells estaven d'acord en la necessitat de recuperar, almenys en part, l'autonomia que Catalunya havia tingut a l'època moderna. Les diferències entre republicans i liberals-conservadors es centraven en el fet que els primers extenien les seves crítiques vers Felip V a tots els seus successors; mentre els segons només atacaven la figura del primer dels Borbons i —prenent per model la Monarquia Dual austro-hongaresa proclamada el 1867— podien esperar que un Borbó com Alfons XII o, a la seva mort, la seva vídua Maria Cristina d'Habsburg retornés els vells "furs" catalans, suposadament respectats pels Habsburgs hispànics i suprimits pel primer Borbó. Però, en això no hi ha cap diferència sobre la valoració històrica i política d'allò que succeí l'Onze de setembre de 1714. Les crítiques dels liberals-conservadors catalans es continuaven centrant en les figures de sempre, Felip IV i Felip V, que, anteriorment, ja havien generat els majors atacs d'un progressista com Víctor Balaguer o d'uns republicans com Almirall o Roca i Farreras. Tots ells ja havien considerat la Guerra dels Segadors i la de Successió com a conflictes emblemàtics de la història de Catalunya. La diferència entre aquests autors radicava en el fet que els uns consideraven la monarquia com una institució intrínsecament perversa; mentre els altres acusaven només a uns mals reis concrets, però s'estaïviaven les crítiques a la institució. En qualsevol cas, però, ens agradaria insistir en el fet que aquestes diferències no comporten cap contradicció en el significat que l'Onze de setembre de 1714 havia tingut per la història del país. Tots criminalitzaven a Felip V per la pèrdua d'unes llibertats que tots miraven amb nostàlgia.

I tot això no és fruit de la invenció de cap historiador romàntic.